

Наукові інтереси: історія української літератури кінця XX – початку XIX століття.

Олександр Ватага
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Крупка В. П.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ ЖИТТЯ ТА СМЕРТІ В ПОЕЗІЇ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Анотація. Стаття «Екзистенційні мотиви життя і смерті в поезіях Сергія Жадана» присвячена аналізу творчості відомого українського поета, прозаїка та музиканта Сергія Жадана. Автор статті досліджує основні екзистенційні мотиви, які проявляються у поезіях автора та впливають на сприйняття смерті та життя. Аналізуються поетичні засоби та мовні образи, що використовує Жадан, щоб передати свої думки та емоції щодо вічних проблем людства.

Ключові слова: Жадан, екзистенційні мотиви, життя, смерть, поезія, аналіз.

Annotation. The article 'Existential Motifs of Life and Death in the Poetry of Serhiy Zhadan' is dedicated to the analysis of the work of the well-known Ukrainian poet, prose writer, and musician Serhiy Zhadan. The author of the article examines the main existential motifs that manifest themselves in Zhadan's poetry and influence the perception of death and life in his works. The poetic devices and linguistic images used by Zhadan to convey his thoughts and emotions regarding the eternal problems of humanity are analyzed.

Keywords: Zhadan, existential motives, life, death, poetry, analysis.

З-поміж майстрів слова, чия творчість може претендувати на характеристику такої, що містить елементи екзистенціалізму, відзначають Валер'яна Підмогильного, Івана Багряного, Тодося Осьмачку, Василя Барку, Віктора

Домонтовича. Єдиним поетом-екзистенціалістом в українській літературі називають Василя Стуса. Серед сучасників можна виокремити імена Валерія Шевчука та Степана Процюка. Останній може бути віднесений до екзистенціалістів на основі його романів «Інфекція», «Жертвопринесення», «Тотем», «Руйнування ляльки» [Мельнійчук 2022: 169].

Аналізуючи актуальний літературний дискурс, можемо відзначити, що до основних питань *існування* звертаються і відомі сучасники. Серед найпопулярніших українських літераторів можемо відзначити постать Сергія Жадана.

Особливості його творчої манери ставали об'єктом наукових розвідок О. Коваленко, О. Резніченко, І. Бондаря-Терещенка, Б. Пастуха та ін. У них було проаналізовано концепти, екзистенційні мотиви, образи, рецепції перекладів тощо.

Мета розвідки – здійснивши аналіз лірики С. Жадана, виявити ті мотиви, що претендують на визначення їх як екзистенційних. У процесі роботи прагнемо зрозуміти основні особливості в поглядах автора на порушувані ним теми життя та смерті (далі – Ж. і С.).

Аналіз поезій Жадана демонструє, що мотиви смерті в їхньому контексті представлено як невід'ємну складову процесу життя, на який кожна людина приречена. Поет здебільшого розглядає смерть не як кінцеву точку, а як складову циклу **життя та смерті**, який постійно повторюється, хоч і завжди замкнений, ніби Уроборос. Можемо проілюструвати закликом : *«згадай кожну з утеч, згадай кожну з атак – / скільки зможеш, хоча б до смерті, хоча би так»* [Жадан 2023: 91].

У творах С. Жадана можна знайти символічні образи смерті, такі як *розбите військо, невелика втрата, торчок, провідниця*, що відображають не лише саму смерть, але і проблеми війни та насилля, залежностей, фатуму. Автор звертає увагу на те, як смерть впливає на живих, як вона

змінює їхнє ставлення до тілесного тривання та до суспільства, зачіпаючи *«тонку межу, що проходить небом / між живими і неживими»* [Жадан 2023: 102].

Наприклад, уривок *«Він бачить життя в кожнім предметі, / В останній із найтемніших будівель, / І робить усе, щоб уникнути смерті, / Робить усе, щоб відвести загибель»* [Жадан 2023: 45] містить в собі ідею, що життя присутнє в кожній речі, навіть у темних та безжиттєвих будівлях.

По-перше, виразне підкреслення цього свідчить про пошуки ліричним героєм сенсу в рутині та повсякденності. Цей мотив можна сприймати, як бажання углядіти глибинний сенс у повсякденних предметах і явищах, що стосується змісту життя та мети існування.

По-друге, автор наголошує на бажанні людини уникнути смерті та зберегти життя, що співвідноситься з питанням екзистенційного страху перед загибеллю та необхідністю існування.

У рядку *«Смерть, як щеня, не відходить від нього. / Дивні діла, / дивні, господні»* [Жадан 2023: 57] можна також віднайти екзистенційні мотиви, що стосуються смерті та поняття вічності. З одного боку, зображення смерті, яку автор порівнює зі щеням, може сприйматись, як відображення необхідності пізнати та зрозуміти цю складну та загадкову реальність, що стосується кожної людини. Смерть у цьому контексті може вважатись символом того, що людина повинна бути готовою до неї, позаяк вона, ніби той песик, поруч і не віддаляється.

З іншого боку, алюзія на слова Книги Псалмів, простежувана в рядках *«дивні діла, дивні, господні»* [Жадан 2023: 57] може вказувати на те, що смерть та її роль є частиною загадкового плану Божого. Припускаємо, це означає, що людина не може повністю розуміти та контролювати своє життя та смерть, але повинна довіряти Провидінню.

У поезії про символічні «Середні віки», Жадан пише *«життя випалює нас, як сірники, / виймає, мов скалки зі своєї руки, / виринає нас, ніби ніж із плеча, / ми лишаємось, дикі, як алича»* [Жадан 2023: 63]. Зображення світу, який випалює людину, може вважатись символом того, що життя може бути складним та вимагати від людини великих зусиль, щоб залишатись на плаву. Адже випалювати людей – це справа смерті, але у світобаченні поета це прерогатива такої сутності, іменованої життям. Згадування сірників та скалок може нагадувати про те, що життя може бути легко зіпсоване та знищене, навіть з найменшого приводу; по-друге, зображення людини, яка виривається кимось зі свого життя (образно – з плеча), може означати те, що буття може виглядати, як в'язниця, в якій останнє слово за її власником. Відчуття, що життя контролює людину та вириває її з нього, може викликати почуття безпорадності та втрати контролю над власним існуванням; по-третє, зображення людей, які залишаються *«дикі, як алича»*, може вказувати на те, що життя залишає по собі певне пошкодження та здичавіння, особливо якщо людина відчуває відчуття безпорадності та втрати контролю над своїм життям, передачу його плину течіям долі.

В одній з ранніх поезій Сергій Жадан звертається до ліричного героя вустами його батька, констатує: *«в тебе немає, малий, ні спадщини, ні країни, / і всі твої друзі згоратимуть, як комети, / блукатимете, як цигани, зникнете, як караїми. / раз уже все прогнило, спробуй хоча б нормально померти»* [Жадан 2023: 104]. Серед фасилітаторів цієї необхідності можемо назвати насамперед зображення відсутності *спадщини та країни* як символічну вказівку на те, що людина відчуватиме відсутність місця у світі та буде втраченою в атомізованій масі. Це може створювати відчуття безглуздості та несенсовності людського існування.

Отже, вірш є свідченням філософського роздуму автора щодо смислу життя та його нерозривного зв'язку зі

смертю. Використання тропів у вірші допомагає автору передати свої екзистенційні роздуми та звучання їх універсального і водночас унікального значення.

У вірші «Південно-Західна залізниця» зображено ситуацію з високим рівнем драматичности та абсурдности. Головний герой перебуває у вагоні, де знаходиться *пакет з головою Пітона* [Жадан 2023: 101], наркодилера з Харківщини. С. Жадан використовує порівняння із *шахтарем у забої* [Жадан 2023: 101], щоб передати почуття безвиході та обмежености головного героя, який не може зробити нічого, щоб змінити своє становище.

В ідейно-образному полотні цієї поезії присутня також певна концептуальна опозиція двох образів: голови Пітона та шахтаря. Перший образ символізує смерть, потойбіччя, невідомість, тоді як другий – живу людину, яка віддає своє життя заради ефемерної мети і перебуває в екзистенційній кризі. У поєднанні цих образів вірш має високу емоційну напругу та вражає своєю неочікуваністю.

Вкотре зображуючи смерть не як кінцеву точку, поет у цьому ж тексті веде оповідь про зарізаного чоловіка, і від імені ліричного героя ділиться таким спостереженням: *«і слухаю, як його щетина / далі росте на його обличчі»* [Жадан 2023: 102]. Ці рядки суголосні з народними віруваннями у те, що ріст волосся не зупиняється після умертвіння.

Також щодо смерті й часу / життя й часу автор окреслює те, що в людей є *«ціла зима, щоб чекати на повінь. / Ціле життя на те, щоб не боятися смерті»* [Жадан 2023: 79] і коли, зрештою, *«приходить смерть»*, то *«яка різниця, з якого боку»* [Жадан 2023: 67].

Саме смерть є критерієм цінности інших речей та понять, наприклад, любов, яка *«варта всього... / варта навіть життя. / Не кажучи вже про смерть»* [Жадан 2023: 83], адже любов у часопросторі Жаданового світу перебуває *«за крок від смерті, / за крок від життя»* [Жадан 2023: 69].

Смерть Бога як окрема тема висвітлена в Жадана доволі лаконічно, проте цілком конкретизовано: *«ї вантажники шепочуться, ну ось, знову смертю / смерть поборов»* [Жадан 2023: 93]. На відмінну від німецького філософа Фрідріха Ніцше, який визнавав лише те, що «Бог помер», С. Жадан не заперечує і того, що Бог воскрес. І для підкреслення цього вживає цитату із Великоднього тропаря. Натомість самого Бога Жадан вустами ліричного героя закликає: *«Вали їх... / за те, що вони дивляться на власну смерть, / мов глядачі»* [Жадан 2023: 93], адже суспільство і справді доволі лояльно, відсторонено й апатично спостерігає власну загибель і деструкцію. В іншому тексті ми натрапляємо на арифметичну закономірність, де смерть чи всліпу, чи зумисне обирає, *«де прийде смерть до одного зі ста, / і цей один підійметься і вийде»* [Жадан 2023: 15].

Поринаючи у поетичний космос С. Жадана, читач висновкує, що все-таки варто жити, допоки дуалістично *«лишаємось разом – мертві й живі»* [Жадан 2023: 63], але разом з тим *«смерть чекає на того, хто йде. / Смерть тримає мене і веде. / Смерть прокидається вночі / на моєму плечі»* [Жадан 2023: 132].

Війна та її наслідки крізь призму смерті (чи навпаки смерть крізь призму війни) звучить у проханні ліричного героя зробити так, *«щоби ти забув про своїх загиблих, / щоби тобі не снились ті, хто ніколи не прийде»* [Жадан 2023: 45], тобто благаання позбавитися посттравматичного синдрому, що заважає жити повноцінно, і сприяє тільки дезінтеграції та екзистенційним кризам.

Мотиви смерті та фауністичних образів, пов'язаних з нею, в поезіях аналізованого нами письменника містять чимало перегуків з іншими текстами сучасного українського культурного простору, часто – з андеграунду. Рядок *«перекупки несуть на заріз червоних півнів у чорних мішках»* [Жадан 2023: 38] співзвучний зі словами *«чорна жінка з села / півня чорного несла, / малювала хрести ...*

вона кличе того, / що на цвинтарі живе», що містяться в пісні «Півні» українського блек-кантрі гурту «ZWYNTAR».

Мотив життя і смерті у віршах С. Жадана становить синтез поглядів християнства, ісламу й буддизму, що, в цілому, характерно для творчої манери автора, яка чітко вписується в естетичну парадигму постмодернізму.

Література

1. Дзюба І. Чорний романтик Сергій Жадан. Київ : Либідь. 2017. 112 с.
2. Жадан С. Динамо Харків. Вибрані вірші. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023. 320 с. Сер. «Українська Поетична Антологія».
3. Зелененька І., Крупка В. Василь Стус, Тарас Мельничук, Володимир Забаштанський та Шевченків космос. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. Вінниця : ДонНУ, 2018. Вип. 26. С. 30–41.
4. Мельничук В. Психоаналітичний дискурс прози Степана Процюка : дис. канд. філос. наук : 03.035. Житомир, 2022. 191 с.
5. Реутова М. Екзистенційні мотиви збірки поезії Сергія Жадана «Життя Марії». *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2019. №7. С. 112–123.
6. Стадніченко О. Мала проза Валер'яна Підмогильного : екзистенційний аспект. *Вісник Запорізького державного університету*. 2001. № 4. С. 1–5.

Ватага Олександр Вікторович – здобувач СВО бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)). *Наукові інтереси:* історія української літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття.